

Teorie spiskowe

Temat: Teorie spiskowe

Autor: Maciej Sopyło

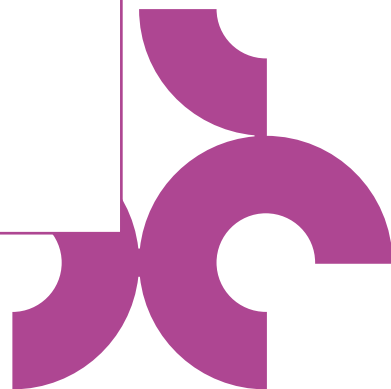
Poziom edukacyjny: szkoła ponadpodstawowa

Przedmiot: edukacja obywatelska

Podstawa programowa: Uczeń weryfikuje informacje budujące wybraną teorię spiskową;

Czas trwania lekcji:

2 x 45 min

LEKCJA 1

Wstęp

 2 min

Powiedz uczniom i uczennicom, że dzisiejsze zajęcia będą dotyczyć specyficznego rodzaju przekazów, jakie można spotkać w sieci. Po zajęciach uczniowie i uczennice będą umieli je identyfikować i weryfikować informacje, które zawierają. Jaki to rodzaj przekazu? Tego dowiedzą się wkrótce.

1. Analiza tekstu

 10 min

- Podziel uczniów i uczennice na 3-4-osobowe grupy.
- Rozdaj im wydrukowane egzemplarze tekstu „Ziemia jest płaska” – patrz załącznik nr 1.
- Poproś, by przeczytali tekst i odpowiedzieli na znajdujące się pod nim pytania.

2. Refleksja nad tekstem

 15 min

- Wyjaśnij, że tekst, który uczniowie i uczennice czytali, to przygotowane na potrzeby zajęć omówienie części argumentów grupy osób, która uważa, że ziemia jest płaska. Osoby te bywają nazywane płaskoziemcami.
- Zapytaj uczniów i uczennice, jak czytało im się tekst, jakie pierwsze skojarzenia w nich wywołał. Możesz je zapisać na tablicy.
- Omów kolejne zagadnienia, nad którymi zastanawiali się uczniowie i uczennice. Poświęć szczególną uwagę padającym w tekście argumentom mającym dowodzić, że Ziemia jest płaska. Zapytaj uczniów i uczennice, gdzie szukaliby informacji weryfikujących ich prawdziwość.

- Wyjaśnij, że to, co uczniowie i uczennice przeczytali, to teoria spiskowa. Teorią spiskową nazywamy takie przekonania lub narracje, według których ważne wydarzenia lub zjawiska społeczne, polityczne a nawet przyrodnicze są wynikiem tajnych, celowych działań grupy ludzi lub organizacji, mającej ukryte intencje i dążącej do osiągnięcia własnych korzyści kosztem ogółu.
- Nawiązując do odpowiedzi uczennic i uczniów (poprzedni punkt), pokaż najważniejsze cechy teorii spiskowych. Jeśli chcesz, możesz podawać kolejne elementy charakterystyczne dla teorii spiskowych i prosić uczennice i uczniów, by to oni znaleźli odpowiednie przykłady w tekście, który analizowali:
 - a) ukryty sprawca – w tekście wielokrotnie wspomina się o „rządach”, „tajnych organizacjach” czy organizacjach i agencjach jak ONZ czy NASA, które rzekomo ukrywają prawdę. To typowa cecha teorii spiskowych – wskazywanie potężnego, często niewidzialnego wroga, działającego w tajemnicy lub mającego ukryte, różne od oficjalnych, intencje.
 - b) celowe działania i motyw – tekst sugeruje, że ukrywanie prawdy służy „kontroli nad ludźmi”. Teorie spiskowe często przypisują spiskowcom jasny, emocjonalny motyw (władza, pieniądze, zniewolenie).
 - c) selektywne dowody – teorie spiskowe opierają się często na dowodach, które nie znajdują oparcia w rzeczywistości (Antarktyda jest dokładnie zbadanym kontynentem. Istnieją nagrania z dronów, dane satelitarne, zdjęcia turystów i wypraw naukowych) lub na faktach interpretowanych w nieuprawniony sposób, pod tezę (krzywizna Ziemi jest zbyt mała, by była zauważalna z niewielkiej wysokości, widoczna staje się dopiero z dużych odległości, a sposób, w jaki znikają nam z pola widzenia statki, jest klasycznym dowodem na kulistość planety).
 - d) brak weryfikowalności – tekst zakłada, że wszystkie dowody obalające tezę o tym, że Ziemia jest płaska, są „sfabrykowane”. Jeśli każde przeciwne dane traktuje się jako element spisku – a to element teorii spiskowych – danego przekonania nie da się obalić w oczach jej zwolenników. Teorie spiskowe stanowią zamknięty system myślenia.
 - e) ładunek emocjonalny – tekst wielokrotnie nawiązuje do bycia oszukiwanym, wzywa do samodzielnego myślenia. Tego typu narracja daje poczucie wyjątkowości („my znamy prawdę, reszta śpi”), co wzmacnia przywiązanie do teorii spiskowej.

Warto wspomnieć uczniom i uczennicom, że niektóre teorie spiskowe mogą być w jakiejś części prawdziwe – przywoływać prawdziwe dane czy nawet trafnie identyfikować grupy interesów i ich motywacje. Sęk w tym, że niemal zawsze jest to tylko część teorii – ziarno pośród morza nieprawdziwych informacji i manipulacji, które trudno odnaleźć.

Kluczową sprawą jest umiejętność rozpoznawania teorii spiskowych wśród przekazów, które do nas docierają, i umiejętność weryfikacji informacji, które przywołują. Weryfikując informacje, warto zwracać uwagę na źródła, z których korzystamy. Czy są wiarygodne? Po czym to poznać, którym można i warto zaufać?

4. Sprawdzam! – zadanie

 6 min

- Zapytaj uczniów i uczennice, czy znają inne przykłady teorii spiskowych. Jeśli nie będą mieć pomysłów lub pozostało ci mało czasu, możesz ich naprowadzić na przykłady z załącznika numer 2 lub po prostu pokazać im listę. Jeśli w klasie pojawi się rozbieżność zdań co do tego, czy dany przykład jest teorią spiskową, wyjaśnij, że uczniowie i uczennice będą mogli to sprawdzić w toku zadania, które dla nich przygotowałeś/przygotowałaś.
- Zaproś uczniów i uczennice, by wybrali teorię, której chcieliby się przyjrzeć bliżej. W ten sposób stwórz czteroosobowe zespoły. Zadaniem każdego zespołu jest:
 - a) znalezienie informacji o danej teorii,
 - b) sprawdzenie, czy spełnia ona kryteria teorii spiskowej,
 - c) zweryfikowanie trzech kluczowych zdaniem uczniów i uczennic argumentów danej teorii spiskowej.

Wykonując zadanie, uczniowie i uczennice będą się posługiwać kartą pracy nr 1 – patrz załącznik nr 3 – rozdaj ją lub wyślij im w wersji elektronicznej, edytowalnej.

LEKCJA 2

1. Omówienie zadań praktycznych – wstęp

 5 min

- zapytaj uczniów i uczennice, jak im się pracowało nad zadaniami. Czy weryfikacja poszczególnych teorii i ich kluczowych argumentów była łatwa, czy trudna? Co było wyzwaniem?

2. Omówienie zadań praktycznych – omówienie wyników prac grup

- Przy mniejszej liczbie grup (trzy–cztery) możesz omówić wyniki pracy, oddając im kolejno głos. Skup się szczególnie na źródłach, w których uczennice i uczniowie weryfikowali kluczowe dla danej teorii informacje. Możesz je notować.
- Przy dużej liczbie grup (powyżej czterech) taki sposób omawiania może być nużący i monotony. W takich przypadkach omów wyniki prac problemowo. Zadawaj kolejne z proponowanych poniżej pytań, zachęcając grupy, by dzieliły się swoim doświadczeniem. Zadbaj o to, by każda grupa miała szansę zabrania głosu:
 - a) czy wszystkie teorie okazały się teoriami spiskowymi, czy były takie, co do których macie wątpliwości, czy spełniają kryteria?
 - b) czy udało Wam się zidentyfikować kluczowe dla danej teorii argumenty?
 - c) w jakich źródłach je weryfikowaliście? Jakimi kryteriami się kierowaliście, oceniając wiarygodność źródeł? Jakich problemów może nastroczać wybór źródeł w dyskusji ze zwolennikami danej teorii?
 - d) jak sądzicie, czy podążanie za tymi teoriami jest w jakiś sposób groźne? Dla kogo – dla ich wyznawców czy jeszcze dla kogoś?

3. Omówienie zadań praktycznych – podsumowanie:

Podziękuj uczniom i uczennicom za wykonaną pracę. Podkreśl raz jeszcze, że umiejętność identyfikowania teorii spiskowych i weryfikacji zawartych w nich argumentów jest bardzo ważna – współczesny świat stwarza idealne warunki sprzyjające rozprzestrzenianiu się nieprawdziwych informacji: panuje duża polaryzacja poglądów, emocje społecznego dyskursu są wysokie, poziom zaufania społecznego, w tym zaufania do instytucji – niski. Podkreśl, że przywołując daną informację, trzeba przywołać też źródło, z którego pochodzi, a wcześniej zadać sobie pytanie, czy jest ono wiarygodne? Czy informacja została przygotowana przez osoby, organizacje czy instytucje o ugruntowanej pozycji w swojej dziedzinie? Jaki mają one interes w jej publikacji? A może ktoś podważa ich wiarygodność? Czy badania, które czytam, mają opisaną metodologię? Czy są to badania reprezentatywne, czy nie? Czy dane źródło nie posługuje się stereotypami? Nie upraszcza rzeczywistości? W weryfikacji informacji mogą pomóc nam organizacje factcheckingowe, jak Demagog. Sprawdzają one informacje według przyjętych kryteriów. Warto korzystać ze stron tych organizacji, których metody są jasne i zostały zweryfikowane, np. poprzez przynależność do międzynarodowych zrzeszeń takich organizacji, jak International Fact-Checking Network. Warto też korzystać z wyszukiwarek źródeł naukowych, jak Google Scholar. Jeśli masz czas, możesz pokazać, jak ona działa – w jaki sposób dokonywać selekcji wyszukiwań czy sprawdzać wiarygodność danego autora (np. poprzez sprawdzanie, ile publikacji opublikował na dany temat i w jakich źródłach, jak długo zajmuje się danym tematem czy jak często i kiedy ostatnio jego prace były cytowane).

Zaznacz także, że źródła musimy koniecznie weryfikować również wtedy, gdy nasze poszukiwania wspiera sztuczna inteligencja. Chat GPT i inne narzędzia potrafią bowiem wprowadzać w błąd – przywoływać nieistniejące źródła czy wymyślać treści, gdy nie znają odpowiedzi.

3. Rundka końcowa – co biorę z zajęć o teoriach spiskowych?

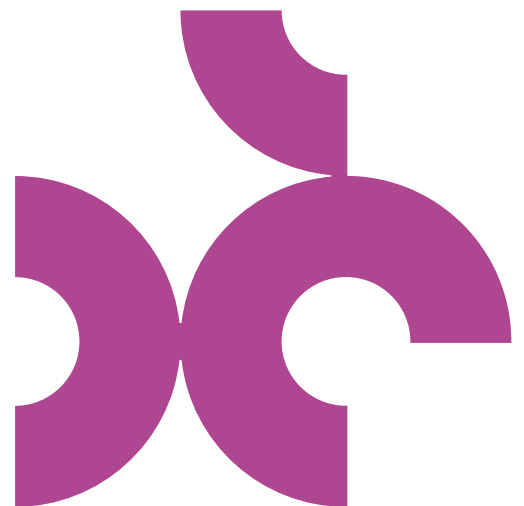
Poproś uczennice i uczniów, by – w zależności od czasu, którym dysponujesz – jednym słowem lub jednym zdaniem podzieliły się tym, co biorą na przyszłość z zajęć o teoriach spiskowych.

Cele lekcji

- uczeń/uczenica wie, co to jest teoria spiskowa;
- uczeń/uczenica potrafi rozpoznać teorię spiskową pośród różnych docierających do niego/do niej przekazów na podstawie cech charakterystycznych;
- uczeń/uczenica rozumie, dlaczego teorie spiskowe, nawet zawierające jakąś część prawdy, mogą być niebezpieczne dla jej wyznawców/wyznawczyń i członków/członkiń ich społeczności;
- uczeń potrafi weryfikować informacje składające się na teorię spiskową i uzasadnić, dlaczego daje wiarę konkretnym, wybranym źródłom;
- uczeń/uczenica potrafi podejmować decyzje i wyrabiać sobie poglądy, bazując na rzetelnych źródłach informacji, co czyni go bardziej świadomym i lepiej przygotowanym do udziału w życiu społecznym obywatelem/obywatelką.

Środki dydaktyczne potrzebne do przeprowadzenia zajęć:

- załącznik nr 1 – tekst „Ziemia jest płaska” – do wydrukowania, rozdania i analizy z uczniami i uczennicami jako przykład teorii spiskowej,
- załącznik nr 2 – przykładowe teorie spiskowe do wykorzystania podczas wybierania przykładu do zadania praktycznego,
- załącznik nr 3 – karta pracy do wydrukowania lub wysłania w wersji elektronicznej, potrzebna do realizacji zadania praktycznego (w grupach).

Załącznik nr 1 – tekst „Ziemia jest płaska”

Przeczytajcie tekst. Następnie zastanówcie się nad odpowiedziami na znajdujące się pod tekstem pytania i zanotujcie odpowiedzi tak, by móc podzielić się nimi z innymi grupami.

Ziemia jest płaska

Od dziecka wmawia się nam, że Ziemia jest okrągła i kręci się wokół Słońca. Piszą tak w książkach, uczą nas tak w szkołach, pokazują nam okrągłą ziemię w filmach.

Ale czy ktokolwiek z was widział na własne oczy, że Ziemia jest kulą? Czy możecie osobiście potwierdzić, że to, co pokazuje NASA (narodowa agencja USA odpowiedzialna za programy kosmiczne), jest prawdą?

Prawda jest inna. Ziemia jest płaska! Od wielu lat rządy, korporacje i różne tajne organizacje robią wszystko, by tę oczywistą prawdę ukryć. Dlaczego? Bo kontrolując, w co wierzymy o świecie, mają kontrolę nad nami. ONZ, NASA i inne organizacje i agencje nie chcą, byśmy poznali prawdę. Jeśli ludzie zrozumieliby, że żyją na płaskim świecie, zaczęliby zadawać niewygodne pytania: o sens podatków, o granice państw, o prawdziwe znaczenie naszego miejsca w kosmosie.

A przecież każdy z was dostrzec może dowody, że ziemia jest płaska.

Kiedy patrzycie na horyzont, widzicie, że jest on idealnie prosty. Nie jesteście w stanie dostrzec żadnej krzywizny, nawet z wysokiej wieży czy z samolotu. Gdyby Ziemia była kulą, powinniśmy zauważyć jej zaokrąglenie, a statki na morzu znikłyby nagle za „zakrętem”. Tymczasem one po prostu oddalają się, aż przestajemy je dostrzegać. Ocean, choć wielki, jest równy. Jeśli Ziemia jest zakrzywiona, jak woda trzymałaby się na jego powierzchni? Grawitacja to ściema wymyślona przez naukowców, by wytłumaczyć nam coś, czego nie rozumiemy. Antarktyda to gigantyczny mur zbudowany z lodu, otaczający świat. To dlatego wyprawy na nią są nieliczne, ograniczone – dostęp do niej jest kontrolowany, by nikt nieuprawniony nie poznał prawdy.

Powiecie: są przecież zdjęcia Ziemi zrobione z kosmosu. To fake, wytwór komputerowej grafiki NASA i innych agencji. Wystarczy przyjrzeć się tym fotografiom – widać powtarzające się wzory chmur, kopiowane fragmenty krajobrazu powtarzane w różnych ujęciach.

Warto myśleć samodzielnie, ufać swoim zmysłom: jeśli coś wygląda na płaskie, to prawdopodobnie takie jest. Prawdę masz przed nosem, wystarczy ją dostrzec.

- **Jakie argumenty przedstawia autor/autorzy tekstu na udowodnienie swojej tezy? Czy są one weryfikowalne?**
- **Jakie emocje autora/autorów tekstu widać w tekście? Czy autor/autorzy tekstu dadzą się łatwo przekonać do zmiany zdania? Dlaczego?**
- **Kim są osoby, które myślą inaczej od autora/autorów tekstu? Jakie – według autora/autorów tekstu – są ich motywacje?**

Załącznik nr 2 – przykłady teorii spiskowych

- **Zamach na JFK** – przekonanie, że zabójstwo prezydenta Stanów Zjednoczonych Johna F. Kennedy'ego było efektem spisku CIA, mafii lub innych grup.
- **Lądowanie na Księżycu w 1969 r.** – teza, że było to sfingowane przez NASA i rząd USA.
- **9/11** – przekonanie, że ataki z 11 września 2001 r. były przeprowadzone lub umożliwione przez amerykański rząd.
- **Zamach w Smoleńsku** – teoria, że katastrofa z 2010 r. była efektem zamierzonego działania, a nie wypadku lotniczego.
- **Teorie o szczepionkach** – np. że powodują autyzm lub są narzędziem kontroli populacji.
- **Chemtrails** – przekonanie, że smugi kondensacyjne z samolotów to rozpylane chemikalia.
- **Nowy Porządek Świata (NWO)** – koncepcja, że elity dążą do stworzenia jednego rządu światowego.
- **Illuminati** – pogląd, że tajne stowarzyszenie manipuluje polityką, finansami i mediami.
- **Teorie o reptilianach** – wiara, że światowymi liderami są humanoidalne gady w ludzkiej skórze.
- **5G i COVID-19** – twierdzenia, że sieć 5G powoduje choroby lub została powiązana z pandemią.
- **Deep State** – przekonanie, że istnieje ukryta struktura władzy sterująca oficjalnymi rządami.

Załącznik nr 3 – karta pracy do zadania praktycznego

I. Weryfikowana teoria:

1. Teoria, którą się zajmujemy:

.....

2. Gdzie o niej czytaliśmy (minimum trzy źródła):

.....

II. Czy to teoria spiskowa?

NAZWA KRYTERIUM	SPEŁNIA	NIE SPEŁNIA	UZASADNIENIE
ukryty sprawca			
celowe działanie i motyw			
selektywne dowody			
brak weryfikowalności			
ładunek emocjonalny			

III. Weryfikacja trzech kluczowych dowodów zwolenników i zwolenniczek teorii na jej prawdziwość:

Jak brzmi dowód?	Jakie są dowody na jego nieprawdziwość?	Jakim źródłom zaufaliśmy, weryfikując dowód, i dlaczego?
dowód 1:		
dowód 2:		
dowód 3:		